

Examining the Effects of Religious-Identity Elements on Iran's National Identity

Loghman Rostami¹

Abstract

The most important elements of Iranian national identity are the existence of two elements: Shiite Islam and Iranianness. Along with Shiite Islam, which has been one of the most important factors in the identification of Iranians against the Ottoman Turks and Arabs, the element of Iranianness, which includes elements such as Iranian tribes and their subcultures, Iranian civilization, rituals, and cultural heritage, has also been very important factors in creating the identity and national cohesion of Iranians. For this reason, creating a balance with respect to the elements that constitute Iranian identity by Iranian government officials is very important. With the establishment of the Islamic Republic in Iran, the decision-makers of the system considered the most important factor in the identification of Iranians to be the religious-identity element and believe that other elements of Iranian identity are of secondary importance. Giving priority to religious-identity elements and narrowing Iran to Shiite Islam can create identity and security challenges for the national identity of Iran, as well as the nation and people of Iran, especially within the borders of that country. Among the consequences of this policy, we can mention the growth of sub-national identities such as religious, ethnic, and local identities. Common values in which a particular value of members of society can be accepted and recognized. Thus, according to Haunt's theory, it can be imagined that these three forms of identification relations are social preconditions for identity formation, and therefore, ignoring them or preferring a specific identity-religious area will lead to divergence and weakening of national cohesion.

Keywords: Religious-Identity Elements, National Identity, Identification Politics, Ethnic Rights, National Integration.

1. Ph.D Student in Political Science, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.
chentaichi.loghman@gmail.com

Extended Abstract

1. Introduction

Iran is a historically multicultural society composed of numerous ethnic, linguistic, and religious groups. Among the core elements shaping Iranian national identity, two stand out: Shiite Islam and Iranianness (including shared culture, language, and history). Following the establishment of the Islamic Republic, the Iranian state prioritized the religious-identity element, especially Shiism, as the central axis of national identity, while often marginalizing ethnic, cultural, and linguistic diversity. This prioritization has generated tensions, especially among ethnic minorities who feel excluded from the dominant identity narrative. These dynamics raise critical questions about the relationship between state-imposed religious identity and the inclusive, pluralistic conception of national identity necessary for national cohesion.

2. Theoretical framework

This study is based on Axel Honneth's Theory of Recognition, which posits that identity formation depends on individuals and groups being recognized in three core domains:

1. Love (Confidence) – Recognized through family and intimate relations.
2. Rights (Respect) – Recognition as legal persons with civil and political rights.
3. Solidarity (Esteem) – Social esteem and acknowledgment of unique individual or group contributions.

According to Honneth, neglect or denial of recognition in any of these areas can lead to identity conflict, resistance, and social alienation. Applied to the Iranian context, ethnic groups seek recognition of their languages, cultures, and political representation within the national framework. The paper explores how neglecting these rights under a religious-national identity framework weakens social integration and national unity.

3. Methodology

The research uses a descriptive-analytical method grounded in qualitative content analysis. Data were collected from official government documents, constitutional provisions, academic literature, and socio-political reports. The focus is on the lived experiences of ethnic minorities (e.g., Kurds, Baluch, Arabs, Turkmens) in relation to political participation, economic development, cultural expression, and linguistic rights. By assessing Iran's identity policy through the lens of Honneth's theory, the study identifies patterns of recognition and misrecognition.

4. Discussion

The findings indicate a persistent gap between the official state narrative of a unified Islamic identity and the realities of ethnic and cultural pluralism. Key observations include:

- Cultural discrimination: Many ethnic groups report lack of access to education in their native languages, underrepresentation in media, and marginalization of cultural practices.
- Religious discrimination: Sunni Muslims (including Kurds, Baluch, and Turkmens) face barriers to political participation and religious freedom,

especially in high-level government positions.

- Economic underdevelopment: Peripheral ethnic regions experience systemic underinvestment, leading to poverty, unemployment, and increased dissatisfaction with the central government.
- Limited political participation: Ethnic minorities are underrepresented in major decision-making bodies, contributing to feelings of exclusion and powerlessness.

These dynamics collectively result in a weakening of national cohesion, as affected groups perceive state policies as discriminatory or exclusionary.

5. Conclusion and Suggestions

The study concludes that Iran's emphasis on a singular religious-national identity, centered on Shiism, has led to misrecognition of ethnic identities, undermining social trust, solidarity, and national integration. Drawing on Honneth's theory, the following recommendations are proposed:

1. Constitutional reforms to recognize and institutionalize ethnic and cultural rights, especially linguistic education and representation.
2. Equitable economic development to reduce disparities between central and peripheral regions.
3. Inclusive cultural policy that celebrates diversity while promoting unity.
4. Enhanced political participation for ethnic minorities in high-level governmental roles.
5. Reinforcing solidarity by acknowledging historical and cultural contributions of all ethnic groups as part of the Iranian identity.

By adopting a pluralistic and recognition-based approach, Iran can strengthen its national identity while preserving unity, stability, and legitimacy. The integration of ethnic identities into the national fabric is not a threat to unity, but a prerequisite for achieving sustainable national cohesion in a multiethnic society.

بررسی آثار عناصر مذهبی - هویتی بر هویت ملی ایران

لقمان رستمی^۱

چکیده

از مهم‌ترین عناصر هویت ملی ایرانی دو عنصر اسلام شیعی و ایرانیت‌اند. اسلام شیعی از عوامل هویت‌یابی ایرانیان در برابر عثمانی‌ها و اعراب بوده و عنصر ایرانیت نیز که شامل اقوام ایرانی، خرده‌فرهنگ‌ها، تمدن، آیین‌ها و میراث فرهنگی است، در انسجام ملی نقش مهمی داشته است. از این‌رو، ایجاد توازن میان این عناصر برای دولت‌مردان ایران اهمیت فراوان دارد. با استقرار جمهوری اسلامی، تصمیم‌گیرندگان نظام عنصر هویتی - مذهبی را مهم‌ترین عامل هویت‌یابی دانستند و سایر عناصر را در درجه دوم اهمیت قرار دادند. این اولویت‌بندی و محدود ساختن هویت ایران در قالب اسلام شیعی می‌تواند برای ملت ایران، به‌ویژه در مرزها، چالش‌های هویتی و امنیتی ایجاد کند. از پیامدهای این سیاست رشد هویت‌های فروملی چون هویت‌های مذهبی، قومی و محلی است که برای ارتقای جایگاه خود، به سیاست شناسایی و اعتباربخشی روی می‌آورند. یکی از راه‌های پیگیری خواسته‌های قومی، تمرکز بر سیاست شناسایی حداقلی یا اعتباربخشی است که بر ویژگی‌های خاص فرهنگ‌ها و کثرت‌گرایی فرهنگی در جامعه ملی تأکید دارد. فرضیه پژوهش این است که اولویت دادن به عنصر هویتی - مذهبی از سوی حکومت مرکزی، با نادیده گرفتن هویت ملی، انسجام ملی را تضعیف و قومیت‌ها را به پیگیری سیاست شناسایی حداکثری و تحرکات گریز از مرکز تحریک کرده و بستر دخالت کشورهای رقیب را از طریق تبدیل توان قومیت‌های ناراضی به مسئله‌ای ژئوپلیتیک فراهم کرده است. پژوهش به روش تحلیلی - توصیفی و با ابزار کتابخانه‌ای و اینترنتی انجام شده است. هدف تحقیق بررسی تأثیر اولویت‌یابی عنصر مذهبی - هویتی بر عملکرد هویتی قومیت‌های ایران و ارائه راهکارهایی برای به رسمیت شناختن حقوق قومی در کنار تقویت هویت ملی است. برای این منظور، از نظریه سیاست شناسایی اکسل هونت استفاده شده که سه حوزه هویت‌ساز عشق، حقوق و همبستگی را مبنای شناسایی دانسته و بر پذیرش تفاوت‌های فردی، قومی، فرهنگی و مذهبی تأکید دارد. از دیدگاه او، نادیده گرفتن این حوزه‌ها منجر به واگرایی و تضعیف انسجام ملی می‌شود.

واژه‌های کلیدی: عناصر مذهبی - هویتی، هویت ملی، سیاست شناسایی، حقوق قومی، همگرایی ملی.

۱. دانشجوی دکتری علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

chentaichi.loghman@gmail.com

مطالعات سیاسی بین‌النهرین، ۱۴۰۳، دوره سوم، شماره سوم، ۳۲۷-۳۵۶.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۱۱، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۳۰

Doi: 10.22126/mps.2025.12105.1057

ناشر: دانشگاه رازی

© نویسندگان.

۱. مقدمه

ایران جامعه‌ای چندفرهنگی است. یافته‌های باستان‌شناسی و تاریخی نشان می‌دهد که از هزاران سال پیش به این سو همواره اقوام و فرهنگ‌های مختلف در آن می‌زیسته‌اند؛ به‌طوری که در هزاره پیش از میلاد و قبل از ورود اقوام آریایی به این سرزمین، دست کم سیزده قوم متفاوت همزمان در آن زندگی می‌کرده‌اند که آگاهی چندانی از زبان و فرهنگ آن‌ها در دست نیست. با تغییر و تحولاتی که در شرایط جغرافیایی و حدود مرزهای این سرزمین به وجود آمده، طبعاً ترکیب فرهنگی و قومی آن نیز به مرور زمان دستخوش تغییرات شده است. اما واقعیات همچنان از وجود تنوع قومی و فرهنگی در این سرزمین حکایت دارد (صادقی، ۱۳۹۲).

با این اوصاف، ایران امروزی مجموعه ناهمگونی از اقوام مختلف نژادی، زبانی، مذهبی و فرهنگی است که در برخی از دوره‌های تاریخی، انسجام و همگونی اجتماعی لازم را از دست داده و به همین سبب عمدتاً نطفه بحران هویت در درون عناصر مختلف هویتی وجود داشته است که در برهه‌های زمانی خاص جنبه بحران سیاسی به خود گرفته‌اند (رضایی، ۱۳۸۵).

پیرامونی بودن اغلب اقوام ایرانی آن‌ها را مستعد پذیرش تحركات قومی و نارضایتی‌های سیاسی و اقتصادی کرده است. همچنین دخالت‌های پنهانی و آشکار دولت‌های استعماری گذشته و قدرتمند امروز نظیر ایالات متحده آمریکا که در موضوع جدایی طلبی قومیت‌ها و ایجاد شکاف با مرکز، هزینه‌هایی را در نظر می‌گیرند نیز دیده می‌شود که نمونه آن در تنش‌های سال ۸۵ در خوزستان، سیستان و بلوچستان و آذربایجان قابل مشاهده است (پیشگاهی فرد و امیدی، ۱۳۸۸).

برخورد سخت‌افزارانه، امنیتی و سیاسی با گروه‌های قومی سبب افزایش احساس محرومیت سیاسی و اقتصادی در آن‌ها می‌شود. این مسئله احساس رضایت، حساسیت، اعتماد و مشارکت سیاسی قومیت‌ها، توان سیاست‌سازی دولت در زمینه حفظ یکپارچگی، انسجام و هویت ملی را کاهش می‌دهد و زمینه بهره‌برداری فرصت طلبانه کشورهای بیگانه را فراهم می‌آورد. آگاهی از شرایط و عواملی که سبب تنش در روابط قومی در ایران می‌شود، می‌تواند به اتخاذ راه کارهای اجرایی بهتر و مؤثر مدد رساند و دولت مرکزی باید با اتخاذ سیاست‌های خاص، قومیت‌ها را به‌سوی مشارکت ملی سوق دهد که در این صورت هویت ملی آنان تقویت خواهد شد.

در این رابطه، نظریه‌پردازان مشهوری وجود دارند که در مواجهه با چندگانگی و تنوع فرهنگی درون کشورها، بر گفتارهای نظری متمرکز شده‌اند و تفاوت‌های فرهنگی، مذهبی و سایر ویژگی‌های خاص گروه‌های انسانی را به رسمیت شناخته و مشروع می‌دانند.

کنشگران مرتبط با مطالبات اجتماعی بر ارزش‌ها و تفاوت‌های فرهنگی منحصر به فرد تأکید دارند و از گفتارها و گروه‌های مسلط و هژمونیک جامعه درخواست به رسمیت شناخته شدن هویت و تفاوت‌های منحصر به فرد خود را دارند. نظریه‌شناسایی یک ابزار ضروری برای درک و توجیه نیازهای این گروه‌های کوچک هویتی بوده است و بنابراین، اهمیت مشخص این نظریه در ارتباط با هویت نهفته‌ای است که از طریق آن، اشخاص به کیستی خود پی می‌برند و ویژگی‌های بنیادین خود در مقام انسان را درک می‌کنند (Taylor, 1994).

اگرچه گفتمان نظریه‌شناسایی در دهه ۱۹۶۰ مطرح شد، اما بی‌شک تبدیل این گفتمان به یک پارادیم مشخص دانشگاهی در دهه ۱۹۹۰ و با طرح مباحث سه متفکر اصلی این حوزه، چارلز تیلور، اکسل هونت و نانسی فریزر^۱ تحقق می‌پذیرد. هر سه نظریه‌پرداز به‌رغم پاره‌ای از تفاوت‌های تفسیری، در زمره متفکرانی‌اند که بر نقش شناسایی در شکل‌گیری هویت فردی تأکید می‌کنند.

مرکز ثقل ایده این سه اندیشمند در سیاست معاصر را می‌توان چرخش توجه از ایده‌های غالبی چون طبقات، برابری، اقتصاد و ملت در تحلیل اجتماعی سیاسی به ایده‌های کمتر شناخته‌شده‌تر همچون هویت، تفاوت، فرهنگ و قومیت دانست. برای متفکران این نحله، ایده به رسمیت شناخته شدن در مرکز آن چیزی قرار می‌گیرد که امروزه در مباحث مرتبط با چیستی عدالت طرح می‌شود. بر اساس چنین رویکردهایی، جامعه عادلانه جامعه‌ای است که در آن هر فردی شناسایی درخور خود را بازیابد.

۲. پیشینه پژوهش

تا کنون به‌صورت مشخص کتاب یا مقاله‌ای درباره بررسی پیامدها و آثار عناصر مذهبی-ملی بر هویت ملی ایرانی با توجه به دیدگاه اکسل هونت نگاشته نشده است. اما آثار بسیاری پیرامون هویت ملی و عناصر و اجزای آن و همچنین درخصوص اندیشه‌های اکسل هونت نگارش شده است.

1. Charles Taylor, Axel Honneth & Nancy Fraser

قربی و حیدری (۱۳۹۵) در مقاله‌ای با عنوان «مؤلفه‌های قدرت نرم ایران در سند مولفه‌های هویت ملی ایرانیان» به مطالعه و بررسی ارزش‌های فرهنگی پرداخته‌اند. یافته‌های مقاله نشان می‌دهد که ارزش‌های ملی و دینی منابع قدرت نرم ایران است که با ایجاد جذابیت و همبستگی و پیوند اجتماعی، نزدیکی ملت‌ها به آرمان‌های جامعه ایرانی، تولید اعتبار، استحکام ساختار قدرت و سایر موارد مرتبط، قدرت نرم ایران را ارتقا می‌دهد.

نجفی (۱۳۸۹) به موضوعاتی چون برآمدن هویت ملی ایرانیان، رویکردهای فرهنگی و فلسفی هویت، تأثیر انقلاب اسلامی بر هویت ایرانیان، تشیع و شکل‌گیری ملیت ایرانی، هویت ایرانیان بر پایه ولایت در افق مهدویت، تمدن‌سازی ایرانیان، روح معنویت، تعبد و توحید به مثابه عنصری جدایی‌ناپذیر از هویت ملی ایرانیان پرداخته است.

امامی (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «از جامعه‌شناسی تاریخی ایران تا نظریه سیاستی پیشرفت»، با رویکرد جامعه‌شناسی تاریخی موضوعاتی چون هویت، تاریخ و تمدن در ایران را واکاوی کرده است. وی در این نوشتار از طرفی به موضوعاتی چون روح معنویت، تعبد، توحید، اسلام اصیل، ولایت‌مداری، سرزمین و وطن به عنوان مؤلفه‌های مذهبی-هویتی پرداخته و از طرف دیگر عناصر فرهنگی-هویتی همچون زبان و خط پارسی، تمدن تاریخی، رسالت تاریخی و موعودگرایی را بررسی کرده است.

۳. مبانی نظری

اکسل هونت یکی از متفکران اصلی نظریه شناسایی است که می‌توان گفت جامع‌ترین و مناقشه‌برانگیزترین نظریه مربوط به شناسایی را مطرح کرده است. وی هم‌اینک به عنوان شاخص‌ترین فیلسوف اجتماعی در مکتب انتقادی مطرح است. بنابر نظر برخی اندیشمندان، روح و جان‌مایه اصلی پروژه فکری هونت احیای روح هگلی-مارکسیستی سنت انتقادی است.

هونت را می‌توان متأخرترین چارچوب‌بند نظریات هگل نامید. هونت تلاش کرده تا ایده «جدال برای شناسایی» هگل را به قالبی ماتریالیستی و عینی تبدیل کند (Honneth, 1996).

احیای نظری از طریق نوعی بازتفسیر نظریه انتقادی و تلاش برای روشن کردن و رفع مشکلات عمده‌ای است که از نظر او از آغاز در این نظریه وجود داشته است. یکی از این مشکلات اصلی چارچوب‌بندی نظریه‌ای هنجاری و ارزشی برای واکاوی جامعه معاصر در شکل جامع آن است. هونت در پی آن است تا این مسئله را از راه دخالت دادن ابعاد هنجاری در تفکر انتقادی حل کند.

معضل دیگری که هونت در پروژه نظری خود با آن روبه‌روست قرار دادن کارگزاران در متن تحولات اجتماعی جوامع معاصر است، به‌نحوی که این کارگزاران سهم و نقشی در تحولات اجتماع داشته باشند. البته باید اشاره کرد که این حضور هم باید ناظر بر توانایی و هم گرایش این کارگزاران برای ایفای نقش‌های بخش آنان در اجتماع باشد. اهمیت پروژه نظری هونت از این نقطه آغاز می‌شود؛ زیرا او - برخلاف نظریات اندیشمندان ساختارگرا همچون آلتوسر که متن را همواره بیمار می‌بینند و بر این باورند که متن تحت تأثیر روابط ساختاری هیچ‌گاه نمی‌تواند عینیت را بیان کند - نوعی بازگشت به سوژه‌های انسانی و روابط این سوژه‌ها با همدیگر را مورد توجه قرار می‌دهد و به ایجاد جامعه‌ای بهتر در چارچوب و بستر روابط انسانی می‌اندیشد.

۳-۱. مفاهیم نظریه‌شناسایی هونت

هونت از سه حوزه از تعاملات با سه مدل از شناسایی پرده‌برداری می‌کند که هر یک از موجب تحول افراد در ارتباط مثبت با خود می‌شود. از نظر هونت ما به انواع مختلف از شناسایی نیازمندیم. هر فرد جامعه نیازمند احترام در حوزه سیاسی، عزت در حوزه اجتماعی و توجه در حوزه درون‌خانوادگی است. بدون این حوزه‌های به‌هم‌پیوسته از به رسمیت شناخته شدن یا شناسایی، نمی‌توان به خودفهمی تام و تمام رسید. از نظر هونت، خسارت ناشی از فقدان به رسمیت شناخته شدن و یا بد به رسمیت شناخته شدن، از بی‌عدالتی اجتماعی بدتر است.

هونت این سه شکل از هویت‌سازی را به مدل سه‌گانه‌ای از شناسایی پیوند می‌دهد که عبارت‌اند از: اعتماد به نفس، کرامت انسانی و عزت نفس.

اعتماد به نفس: از طریق روابط عاشقانه و دوستانه فرد به وجود می‌آید. هونت بر این باور است زمانی که فرد عشق را تجربه می‌کند توانایی عشق ورزیدن به خود و دیگران در او بسط و توسعه پیدا می‌کند. فرد زمانی قادر به دستیابی به هویت خواهد بود که توسط دیگران به رسمیت شناخته شده باشد. بدون ارتباط با دیگری امکان اینکه ما از منحصر به فردی خود آگاه شویم و تصویر مثبتی از توانایی‌های خود بسط دهیم وجود نخواهد داشت. اعضای خانواده و دوستان می‌توانند پدیدآورندگان عشق و دوستی باشند که گونه‌هایی از شناسایی را شکل می‌دهند و موجب ایجاد اعتمادی بنیادین در فرد شوند که بتواند بدون ترس خود را معرفی و ارائه دهد. از این نقطه به بعد «خود» فرد ظاهر می‌شود و حق آن‌ها برای وجود، مورد شناسایی قرار می‌گیرد.

اگر این جزء اساسی رابطه با خود به دست نیاید، فقدان آن منجر به ظهور کمبودهایی در شخصیت فرد می‌شود که خود را در واکنش‌های احساسی منفی از قبیل شرم، خشم و توهین و تحقیر نشان می‌دهد. زمانی که سوژه نیازهای عاطفی خود را برآورده شده می‌یابد، این ارضای نیازهای اولیه فیزیکی و عاطفی سوژه‌ای همراه با اعتماد به نفس به وجود می‌آورد که این امر خود مبنایی برای خودمختاری اجتماعی او فراهم می‌سازد (Honneth, 1996).

در نهایت، هونت بر این باور است که عشق و دلبستگی خانوادگی نقشی ضروری و حیاتی هم برای تحول هویت فردی و هم برای مشارکت در زندگی عمومی ایفا می‌کند. هونت اعتقاد دارد که روابط والدین-فرزندی، دوستی و عشق، تحول و توسعه رابطه پایه‌ای و بنیادین نسبت به خود را تسهیل و تداوم می‌بخشد که وی از آن تحت عنوان مقوله اعتماد به نفس پایه‌ای یاد می‌کند. در تفکر هونت، اعتماد به نفس پیش‌شرطی بنیادی برای هر نوع از خودفهمی را بازنمایی می‌کند؛ به این معنا که اعتماد به نفس این اجازه را برای افراد فراهم می‌آورد که برای نخستین بار آزادی درونی لازم را به دست آورند که آن‌ها را برای مفصل‌بندی نیازهای خویش توانا می‌سازد (Honneth, 1996).

کرامت شخصی: بُعدی دیگر از شناسایی فرد را تشکیل می‌دهد و نیازمند این است که فرد همچون عضو و شهروند یک جامعه مورد شناسایی واقع شود. در اینجا می‌بایستی شخص به عنوان فرد مستقل و صاحب حق قانونی در طراحی جهان پیرامونی خود مشارکت داده شود. کرامت شخصی زمانی ایجاد می‌شود که فرد در رابطه با جامعه، سوژه‌ای دارای حقوق مدنی، سیاسی و اجتماعی باشد.

زمانی که این امر تحقق یابد، زمینه‌ای برای تضمین احترام به فرد در مقام سوژه‌ای کاملاً اخلاقی را فراهم می‌آورد. زمانی که شخص در اجتماع حقوقی به عنوان شخص بالغ قانونی بازشناسایی می‌شود، توانایی شخص برای مشارکت در مباحث نهادی، سازمان‌ها و دولت نیز پذیرفته می‌شود. احترام بازنمایی‌کننده نوعی رابطه با دیگری است که در آن فرد یک شخص صاحب حق شناخته می‌شود. احترام تنها به منزله داشتن رأی و عقیده خوب در مورد یک فرد نیست، بلکه حس بهره‌مندی از کرامت اشخاص به مثابه کارگزاران اخلاقی مسئول یا به مثابه شخصی است که قادر به مشارکت در حوزه عمومی باشد. از نظر هونت، هزینه‌ای که در قبال نبود این شکل از شناسایی پرداخت می‌کنیم، فقدان خودمختاری خواهد بود.

فلسفه‌شناسایی حاکی از رابطه‌ای متقابل میان سوژه‌هاست که در آن هریک از طرفین دیگری را در مقام سوژه‌ای برابر می‌بیند. در این برداشت، هر کسی به واسطه به رسمیت شناخته شدن به فرد تبدیل می‌شود و توسط سوژه‌ای دیگر به رسمیت شناخته می‌شود (Fraser, 2003).

حالتی از شناسایی که حقوق نامیده می‌شود موجب تحول مسئولیت‌پذیری اخلاقی فرد می‌شود. این شکلی از شناسایی متقابل حقوقی افراد است که خودشان را از منظر خود یا دیگری که در تعامل با او هستند به مثابه حاملان حقوق برابر و یکسان می‌بینند. هونت در این زمینه مفروضه خود را بر این اصل استوار می‌کند که انسان‌ها در رابطه خودشان با یکدیگر دارای حق می‌شوند؛ البته این حق برابر و دارای تحول است.

عزت نفس: سومین گونه شناسایی است و هنگامی ظاهر می‌شود که فرد در قامت عنصر ارزشمند در جامعه پذیرفته شود. از نظر هونت، زمانی می‌توان در مورد عزت نفس سخن گفت که فرد واجد نگرشی خاص و منحصر به فرد از خود باشد. احساس منحصر به فرد و غیر قابل جایگزین بودن زمانی به دست می‌آید که مشخصه‌هایی که فرد خود را از طریق آن‌ها از دیگران متمایز قلمداد می‌کند، ویژگی‌هایی حائز اهمیت و باارزش باشند. وی معتقد است برای آنکه افراد قادر به خودفهمی باشند، ناگزیر باید خود را از طریق توانایی‌ها و ویژگی‌های خاص خود بازشناسی کنند. از نظر او، برای نیل به چنین هدفی، افراد نیازمند عزت اجتماعی‌اند که آن را تنها بر پایه اهداف مشترک جمعی به دست می‌آورند (Honneth, 1996).

عزت نفس در همبستگی اجتماعی مورد شناسایی واقع می‌شود، یعنی در جایی که ارزش‌ها توزیع می‌شوند. شناسایی اجتماعی زمانی روی می‌دهد که ارزش‌ها و سهم فرد به عنوان یک عضو جامعه همیشه به رسمیت شناخته شود. عدم شناسایی در این مرحله به مثابه محکومیت اجتماعی یا لکه ننگ بودن تعبیر می‌شود (O'Brien, 2013).

اشکال سه گانه این امکان را برای افراد فراهم می‌آورند تا اعتماد به نفس، کرامت شخصی و عزت نفس لازم برای تحقق بخشیدن کامل به هویت خود را به دست آورند. از نظر هونت، این سه شکل از روابط شناسایی به مثابه پیش شرط‌های اجتماعی برای هویت‌سازی است. به عبارتی دیگر امکان درک، تفسیر و فهم نیازها و آمال یک فرد به مثابه یک فرد خودمختار و به طور خلاصه امکان بسیاری از هویت‌سازی‌ها، به گونه‌ای حیاتی وابسته به اعتماد به نفس، کرامت شخصی و عزت نفس است (Anderson & Hayes, 1996).

از نظر هونت آشکال سه گانه شناسایی تنها به نحوی بیناذهنی به دست آمده و تداوم می‌یابند؛ بنابراین، از نظر او شرایط لازم برای تحقق خودفهمی بستگی به برقراری و استقرار روابط شناسایی متقابل دارد. هونت استدلال می‌کند که سه شکل از شناسایی پیش‌شرط‌های اجتماعی برای شکل‌گیری هویت شخصی را فراهم می‌آورند. وی بر این باور است که بدون شناسایی اجتماعی، برای بسیاری از افراد امکان داشتن یکپارچگی شخصی اگر غیرممکن نباشد، بسیار دشوار خواهد بود (Honneth, 1996).

موضوع مهم در رابطه با دیدگاه هونت این است که ابعاد شناسایی هیچ‌یک غیرتاریخی و از پیش داده‌شده نیستند و لازم است برای رسیدن و ایجاد هر کدام از آن‌ها تلاش و جدال اجتماعی مؤثر صورت بگیرد. این جدال و مبارزه تنها برای حیات انسانی و صیانت نفس، چنان‌که هابز و ماکیاول بر آن تأکید دارند، نیست بلکه دستور کار چنین تلاش‌هایی اخلاقی است.

بنا به تعریف هونت، همبستگی واقعی عبارت است از وحدت در عین کثرت؛ کثرتی که البته معطوف به وحدت است و هونت بر این نکته از پلورالیسم و تنوع ارزشی آن بسیار تأکید دارد؛ زیرا معتقد است که هرچه عرصه تنوع ارزشی وسیع‌تر باشد، به همان نسبت می‌توان وضعیت‌های عادلانه‌تر و وضعیت‌های دموکراتیک‌تر به وجود آورد. مفهوم اجتماع ارزش‌ها که هونت تحت عنوان همبستگی ارائه می‌کند مفهومی سازه‌انگارانه است و نشانگر آنکه او در پی کمال مطلوب نیست. به عبارتی، او در پی بنیان نهادن گونه‌ای از متافیزیک یا وحدت ارزشی در جامعه نیست؛ بلکه خواهان نیل به نوعی اجتماع ارزشی است. هونت به واسطه این برداشت میانه‌رو، به اجتماع‌گرایی که سازه‌انگارانه فکر می‌کنند نزدیک می‌شود؛ زیرا به باور او مرکز ثقل این بحث در همین نکته جای می‌گیرد، به این دلیل که همبستگی در نظر هونت چیزی جز اجتماع ارزش‌ها نیست. اجتماع ارزش‌ها از منظر هونت دربرگیرنده ارزش‌های بسیار متکثر و دموکراتیک است و دامنه شمول آن افرادی با ویژگی‌ها و خصیصه‌های گوناگون را شامل می‌شود.

هونت یکی از شرایط تحقق عزت‌نفس را جامعه‌ای باز و تکثرگرا می‌داند. از منظر وی، در چنین جامعه‌ای است که افراد فرصت واقعی برای خودفهمی به دست می‌آورند و در بستر چنین جامعه‌ای است که ارزش‌های عمومی با دغدغه‌های افراد به نحوی مطابقت خواهد داشت که در آن هیچ عضوی از اجتماع نباید فرصت دستیابی به شأن مورد نظر خود را از دست بدهد؛ زیرا وی نیز سهم و نقشی در خیر عمومی دارد. هدف نظریه عدالت هونت حمایت از هویت‌های سوپراکتیو از

تهدیدات ساختار اجتماعی به‌منظور دستیابی و حفظ هویت فردی کامل و بی‌نقص است (Pilapil, 2011).

هونت جدال برای شناسایی را همچون فرایندی اجتماعی محسوب می‌کند که در طی آن، اقلیت‌ها و گروه‌های مشخصی در مواجهه با رفتارها و کنش‌های ناعادلانه قرار می‌گیرند و از خود مقاومت نشان می‌دهند و درصدد زدودن و پاک نمودن برجسب‌هایی هستند که توسط قدرتمندان و نخبگان غالب بر آن‌ها نهاده شده است (O'Brien, 2013). بی‌توجهی، تبعیض و بی‌احترامی و انکار می‌تواند در هر شکل و مرحله‌ای از رشد فردی و اجتماعی، از جانب خانواده و دوستان، جامعه مدنی یا دولت و حاکمیت روی دهد و احتمال دارد به تجاوز روحی یا جسمی و انکار حقوق و ارزش‌های اجتماعی منجر شود. از این لحاظ، نظریه شناسایی هونت می‌تواند در زمینه تحلیل نارضایتی‌ها و تلاش و تکاپوی قومیت‌ها برای برقراری عدالت و توسعه و مورد شناسایی واقع شدن آن‌ها - که یکی از اهداف قانونی حکومت جمهوری اسلامی ایران است - چارچوبی مفید ارائه دهد.

۳-۲. هویت قومی و قومیت‌ها در ایران

قومیت و قوم‌گرایی از مفاهیم رایج در علوم سیاسی و اجتماعی است که به سنت‌های مشترک، فرهنگ، زبان و هویت یک گروه اجتماعی و سیاسی اشاره می‌کند. این مفهوم‌ها نیز در کنار سایر مفاهیم مدرن پدید آمد و امروزه در جوامع سنتی، دموکراتیک و... به‌عنوان چارچوبی برای گروه‌های اجتماعی خاص به کار می‌رود. اصولاً واژه قومیت تا اوایل قرن بیستم کمتر مورد استفاده دانشمندان علوم اجتماعی قرار می‌گرفت. رویکردهای محققان رشته‌های انسان‌شناسی و جامعه‌شناسی به این واژه‌ها به‌دنبال گسترش مطالعات مربوط به اقلیت‌های نژادی، مذهبی، زبانی و ملیت‌های گوناگون مهاجر به ایالات متحده آمریکا صورت پذیرفت. اطلاق گروه قومی به این اقلیت‌های ملی و نژادی به‌ویژه به دوران محبوبیت نظریه «کوره مذاب» برمی‌گردد که بر اساس آن، جامعه و فرهنگ آمریکایی به کوره مذابی تشبیه می‌شد که همه این گروه‌های قومی را که از مناطق گوناگون جهان به آمریکا مهاجرت کرده بودند در خود حل می‌کرد (احمدی، ۱۳۷۶).

قوم به اجتماعی از افراد اطلاق می‌شود که برای خود سرگذشت تاریخی (منشأ و نیاکان)، سرزمین، آداب و رسوم، زبان و نهادهای فرهنگی مشترکی قائل‌اند و در برابر آن‌ها احساس تعلق و تعهد کم‌وبیش مشترکی دارند. این احساس جمعی مشترک که معمولاً با ضمیر جمعی «ما» بیان

می‌شود، ضمن ایجاد همبستگی بین اعضای هر قوم، مرزهای نمادین و فاصله اجتماعی هر قوم را از اقوام دیگر تعیین می‌کند (عبداللهی و قادرزاده، ۱۳۸۳). چنین مفهومی نیز کم‌وبیش برای توصیف گروه‌های قومی در ایران به کار می‌رود. به علاوه باید گفت مسئله قومیت و هویت قومی با ورود ایران به عصر مدرن شکل تازه‌ای یافت و از آن دوران، و مخصوصاً با فراگیر شدن ارتباطات و جهانی شدن، حتی به عنوان مسئله‌ای چالشی ظهور کرد.

اگر سیاست قومی را به منزله مجموعه‌ای از اهداف، رویکردها، راهبردها، رفتارها و اقداماتی بدانیم که از سوی حکومت در قبال اقوام موجود در یک جامعه اتخاذ می‌شود، تدوین این سیاست برای کشورهایی که تکثر قومی دارند امری مهم تلقی می‌شود. متناسب با این امر می‌توان گفت که ایران کشوری متشکل از گروه‌های قومی است که در پهنه جغرافیایی آن گسترده‌اند. این گروه‌ها با وجود داشتن هویت‌های محلی، در مجموع، اجزا و عناصر هویت فرهنگی ایران را شکل می‌دهند. بنابراین، با وجود این تنوع، می‌توان گفت که تدوین سیاست قومی در ایران امری اجتناب‌ناپذیر است (صفوی و همکاران، ۱۳۹۵).

به لحاظ جغرافیایی می‌توان استدلال کرد قومیت‌ها در ایران اغلب در نواحی مرزی زندگی می‌کنند و به همین دلیل، ظهور گروه‌های قومی به راحتی می‌تواند چالشی گسترده برای دولت‌های مرکزی ایجاد کند؛ بنابراین، برخلاف بخش متراکم و متجانس مرکزی، بخش حاشیه‌ای که مردمان آن در دشت‌ها و نواحی مرتفع حاشیه جغرافیای ایران ساکن‌اند، به گسیختگی و غیرمتجانس بودن دچار است و مجموعه‌ای متنوع از گروه‌های فرهنگی و قومی را دربر می‌گیرد. مردمان بخش حاشیه‌ای یا پیرامونی کشور در بعضی شاخصه‌ها و به طور مشخص زبان و لهجه یا قومیت، مذهب، خرده فرهنگ محلی با یکدیگر و البته بخش مرکزی تفاوت دارند. در عین حال در برخی شاخصه‌ها با هم اشتراکاتی نیز دارند. در این بخش گروه‌های قومی آذری، کرد، عرب و بلوچ ساکن هستند. از نظر الگوی استقرار گروه‌های قومی نیز، قوم بلوچ با نیمه دیگر هسته بلوچی یعنی پاکستان پیوستگی فضایی دارد، هرچند این قوم در آن سوی مرز فاقد دولت ملی مستقل است. گروه ترکمن در شمال شرقی ایران با ترکمنستان در آسیای مرکزی که دولت مستقل آن را اداره می‌کند پیوند جغرافیایی دارد. ناحیه آذری‌نشین شمال غربی ایران با آذربایجان پیوند جغرافیایی دارد. قلمرو کردنشین ایران نیز با نواحی کرد دو کشور عراق و ترکیه ارتباط جغرافیایی

دارد (عادلی و همکاران، ۱۳۹۷). در کنار این قومیت‌ها می‌توان از اقوام دیگری نظیری لرها و شاهسون نام برد.

بنابر عقیده برخی محققان، در جوامعی مانند ایران گروه‌های اقلیت زبانی و مذهبی برخلاف آمریکای شمالی یا اروپا گروه‌های غیربومی و مهاجری نبوده‌اند که از سایر کشورها و مناطق جهان به اینجا مهاجرت کرده باشند. این اقلیت‌های مذهبی و زبانی برخلاف تجربه غرب، ساکنان بومی این سرزمین هستند و تاریخ و سکونت آن‌ها، مانند گروه‌های مهاجر به غرب مربوط به چند دهه یا حداکثر یک سده اخیر نیست، بلکه به هزاره‌ها پیش بازمی‌گردد؛ بنابراین، آن‌ها سده‌ها در چارچوب مرزهای فرهنگی، تاریخی و جغرافیایی ایران در کنار یکدیگر زندگی کرده‌اند و ایرانی و اتباع ایران بوده‌اند (احمدی، ۱۳۷۶). همین مسائل مشترک و دیرپای ملی باعث شده تا تجارب قومی در ایران تفاوت‌های قابل توجهی با سایر کشورها داشته باشد. ضمن اینکه این مسئله نشان می‌دهد برای حل مشکلات و مسائل قومی در ایران پس از انقلاب اسلامی می‌بایست سیاست‌های متناسب با ساخت چندفرهنگی جامعه ایرانی را در نظر گرفت. تحلیل حاضر نیز بر این باور است که جامعه ایرانی متشکر و چندفرهنگی است و حل مشکلات و معضلات قومی آن از جمله پیوند هویت قومی با همبستگی ملی راه‌حلی چندفرهنگی می‌طلبد.

۳-۳. هویت قومی و هویت ملی

مفهوم هویت به مجموعه پدیده‌هایی اشاره می‌کند که در ایجاد تصویر از خویشتن در ذهن فرد مؤثر است. هویت از نیازهای روانی انسان و پیش‌نیاز زیست اجتماعی وی و نیز فراهم‌آورنده چارچوب‌هایی برای شباهت‌ها و تفاوت‌هاست. دوام و بقای جامعه انسانی مستلزم کنش‌هایی ارتباطی است که به معناسازی و هویت‌سازی منجر می‌شود (گل محمدی، ۱۳۸۱). هویت هم در سطح فردی و هم در سطح جمعی معنا می‌یابد. «تمایز» و «دیگری» شالوده و بنیان مفهوم هویت را شکل می‌دهد.

هویت قومی و ملی هر دو از سنخ هویت جمعی‌اند. هویت قومی بر مبنای قومیت خاصی شکل می‌گیرد و مشروط به وجود آگاهی از وجود قومیتی خاص و عضویت در آن است. هویت قومی بر اساس ارجاع به ریشه مشترکی عمدتاً به صورت نیای مشترک، ویژگی‌های شخصیتی و فیزیکی مشترک، آداب و رسوم و زبان مشترک و... شکل می‌گیرد (فکوهی و آموسی، ۱۳۸۸). هویت قومی می‌تواند زیرمجموعه هویت ملی باشد. هویت ملی هویتی است که گسترده‌ترین حوزه، یعنی

یک جامعه را دربر می‌گیرد. هویت ملی احساس تعلق و تعهد اعضای یک جامعه به رموز و نهادهای فرهنگی شامل ارزش‌ها، هنجارها، زبان، دین، ادبیات و تاریخ مشترک یک ملت است. این عوامل به تمایز یک جامعه از جوامع دیگر منجر می‌شود (قاسمی و ابراهیم‌آبادی، ۱۳۹۰). از آنجا که مفهوم ملت با مفهوم دولت پیوند دارد، بنابراین اندیشه‌ها، آثار، تجلیات هویت ملی در قالب دولت امکان ظهور و بروز می‌یابد. لذا وفاداری به دولت ملی لازمه هویت ملی است (برتون، ۱۳۸۰).

هویت ملی با هویت قومی به صورت ذاتی در تقابل و تضاد نیست. هویت قومی می‌تواند زیرمجموعه هویت ملی باشد. حتی این دو می‌توانند یکدیگر را تقویت کنند. لکن این امر مشروط به آن است که از یک طرف هویت ملی عرصه بروز و ظهور به تکرار و تفاوت هویت‌های زیرمجموعه را بدهد و از طرف دیگر نیز هویت قومی، هویت کلان‌تر ملی را بپذیرد و قصد مقابله با آن را نداشته باشد؛ اما گاهی اوقات برخی از معادلات و سیاست‌ها چه به صورت عامدانه و چه ناخواسته این تعادل ظریف و حساس میان هویت قومی و هویت ملی را برهم می‌زند و زمینه را برای ایجاد نارضایتی قومی و پیامدهای آن مهیا می‌کند. با متغیرهای مستقلی چون محرومیت نسبی یا آنچه هچتر^۱ استعمار داخلی می‌نامد (که بر اساس آن مرکز پیرامون را استثمار می‌کند و به توسعه‌ای ناموزون منجر می‌شود)، هویت قومی در تضاد با هویت ملی قرار می‌گیرد. هویت قومی هنگامی به پایگاهی برای جنبش‌های سیاسی و کشمکش تبدیل می‌شود که مبنای تمایز تبعیض‌آمیز در میان اقوام قرار گیرد (رضوی آل‌هاشم و همکاران، ۱۳۸۹). از آنجا که در عصر حاضر مبحث هویت و قومیت از حاشیه به متن آمده و نیز در امنیت پایدار که از اهداف حیاتی هر کشور است توجه خاصی به هویت‌های قومی و اتحاد و همبستگی ملی شده است، لذا جمع بین هویت ملی و هویت قومی و هماهنگ کردن آن دو با یکدیگر در ایجاد امنیت پایدار در جامعه ضروری است؛ در غیر این صورت شاهد منازعات بی‌پایان و جنگ هویت‌ها خواهیم بود.

کشوری که در درون وحدت داشته باشد و با گروه‌های تجزیه‌طلب یا نفاق‌افکن مواجه نباشد در مقابله با تهدیدهای خارجی بهتر عمل می‌کند. علاوه بر تأثیر هویت مشترک بر مسئله وحدت ملی، هویت مشترک در مشروعیت نظام سیاسی نیز نقشی به‌سزا دارد. اگر هویت ملی در مخالفت با نظام سیاسی قرار گیرد (مانند دوره حکومت پهلوی دوم که دولت از ایدئولوژی ناسیونالیسم و با

1. Michael Hechter

تأکید بر ایران باستان در مقابل ایران بعد از اسلام حمایت می‌کرد، در حالی که قریب به اتفاق ملت ایران به ارزش‌ها و آرمان‌های اسلامی تعلق خاطر داشتند) یا هویت ملی چندپاره شود - که یکی از علل آن می‌تواند به چالش طلبیدن و انکار هویت‌های قومی باشد - یا نظام سیاسی با بحران مشروعیت و فقدان اعتماد مردمی روبه‌رو می‌شود؛ بنابراین، چالش‌های گوناگون داخلی و خارجی رخ خواهد داد که نظام ناتوان از اقدام عاجل برای حل آن‌هاست.

افراد ناآگاهانه خود را در انوعی از مقوله‌بندی‌ها جای می‌دهند. این فرایند شناختی در هر جامعه‌ای اتفاق می‌افتد. اگرچه سرعت و اهمیت مقوله‌بندی در هر جامعه‌ای متفاوت است، اما مقوله‌بندی «خود» همواره با ساختن «دیگری» همراه است (Brewer et al, 1998). وفاداری به ارزش‌ها و باورهای گروه به ظهور و بروز نگرش‌های تعصب‌آمیز و رفتارهای تبعیض‌آمیز نسبت به اعضای خارج از گروه راه می‌برد (Wendt, 1999). از این‌رو، توجه به گروه‌های قومیتی و تلاش برای اتحاد و همبستگی آن‌ها، ضمن جلوگیری از بروز دیدگاه‌های تعصب‌آمیز درون و برون‌گروهی، برای جلوگیری از منازعات قومی - نژادی و ایجاد و تقویت امنیت پایدار ضروری است.

شکل‌گیری هویت ملی که هویت قومی را به چشم دیگری و رقیب ببیند، به رفتار تبعیض‌آمیز نسبت به اعضای آن قومیت منجر می‌شود. در نتیجه تعصبات ملی‌گرایانه و رفتار تبعیض‌آمیز با گروه قومی، این گروه نیز درصدد مقابله برمی‌آید و از اینجاست که نزاع آغاز می‌شود و امنیت کشور به خطر می‌افتد؛ بنابراین، ایجاد هویت مشترک ملی که تمام هویت‌های زیرین از جمله هویت‌های قومی و مذهبی اقلیت را دربر بگیرد و درصدد حذف آن‌ها و یکسان‌سازی تمام مردم نباشد، برای شکل‌گیری امنیت پایدار ضروری است. اگر گروه‌های قومی و اقلیت‌ها احساس ظلم و ستم کنند، در برابر هویت ملی واکنش نشان می‌دهند و اقدام به ایجاد هویت‌های مقاومت می‌کنند و هویت‌های مقاومت به ایجاد جماعت‌ها یا اجتماعات محلی و منطقه‌ای اقدام می‌کنند (کاستلز، ۱۳۸۹). چنین اقداماتی زمینه‌ساز شکل‌گیری تنش و مبارزه برای احقاق حقوق از دست‌رفته و رفع تبعیض می‌شود. در چنین شرایطی، طبیعی است که شاهد منازعات بی‌پایان بین هویت قومی و هویت ملی باشیم؛ لذا شکل‌گیری هویت ملی مشترک و مشروعیت‌بخش برای ایجاد امنیت پایدار بسیار ضروری است. هویت ملی متزلزل، متعارض و تضعیف‌شده از طریق کاهش وفاداری عمومی به ملت، کشور و نظام، کاهش تمایل به دفاع از میهن، تشدید تمایلات واگرایانه تجزیه‌طلبی،

کاهش مشروعیت نظام جمهوری اسلامی، کاهش روحیه ملی و انگیزه‌های پیشرفت، کاهش پرستیژ و غرور ملی و عدم امکان انتخاب راهبردهای کلان برای اداره جامعه و توسعه ملی را در پی خواهد داشت (حاجیانی، ۱۳۹۱).

۴. انگیزه‌های اقوام برای تلاش به منظور شناسایی

۴-۱. تبعیضات فرهنگی و اجتماعی

گروه‌های قومی شهروندانی را شامل می‌شود که می‌بایست دارای حقوق و امتیازات و همچنین تعهداتی باشند. آن‌ها حق دارند شرایط فرهنگی، زبانی، شغلی و وضعیت زندگی خود را رقم بزنند (Hoffmeyer-Zlotnik & Warner, 2010). چنین هویت‌هایی در جامعه کنونی ما دیده می‌شود و حتی در برنامه‌های رسمی حکومت، قانون اساسی و ... مورد تأکید فراوان قرار گرفته است؛ اما هرگز نمی‌توان گفت این شرایط در حد مطلوب خود قرار دارد. به عنوان مثال، چنانچه قانون اساسی از حقوق برابر برای تمام گروه‌های قومی سخن می‌گوید و تصریح می‌کند که می‌توان از زبان‌های محلی و قومی در مطبوعات و رسانه‌های گروهی و تدریس ادبیات آن‌ها در مدارس استفاده کرد، این عمل تا حد ناچیزی تحقق یافته است. اگرچه برخی در حکومت مرکزی همچنان از این بیم دارند که آزادی بیشتر سنی‌ها در انجام مراسم مذهبی و استفاده کنترل‌نشده از زبان‌های محلی ممکن است پیوندهای این گروه‌ها را با هم‌قومی‌های خود در آن سوی مرز تقویت کند و مشوق جدایی طلبی شود (کدی، ۱۳۹۰).

بدین ترتیب مسئله قومیت‌گرایی در ایران از یک نظری می‌تواند تهدید تلقی شود؛ زیرا در صورت گرایش اقوام به سیاست‌های واگرایانه و یا تمایل دولت مرکزی به وادار کردن آنان به پیروی از سیاست‌های واحد می‌توان شاهد بروز تهدیداتی در این زمینه بود. علاوه بر این، خاص گرایي در عصر جهانی شدن بر تحریکات قومی و گرایش به دوری جستن از هویت ملی دامن زده است.

یکی از جنبه‌های فرهنگی هر اجتماع و گروه انسانی موضوع زبان و ارتباطات زبانی میان افراد آن جوامع است. زبان یکی از مقاوم‌ترین و ثابت‌ترین جنبه‌های فرهنگی هر جامعه‌ای محسوب می‌شود. هر تحلیلگر و جغرافی‌دانی برای شناسایی و مطالعه در موزاییک نواحی فرهنگی جهان باید زبان را به عنوان عنصری مهم در تجزیه و تحلیل خود در نظر بگیرد (هاگت، ۱۳۹۳).

زبان اساسی‌ترین پایه ساخت هویتی اقوام و ملت‌ها را تشکیل می‌دهد. بررسی بیانی‌ها و درخواست‌های تشکلی‌های قومی در ایران نشان می‌دهد که زبان همواره یکی از بخش‌های ثابت خواست آن‌ها بوده است. از جنبه فرهنگی، مخالفت با زبان و لباس اقوام در ادارات دولتی و توهین و تحقیر زبان‌ها، لهجه‌ها و لباس قومیت‌ها به اشکال مختلف و هر از چند گاهی از مراکز صداوسیما دولتی، یا عدم نام‌گذاری خیابان‌ها و مدارس به نام مشاهیر محلی، و سرکوب مطالبات و خواسته‌های فرهنگی و اجتماعی اقوام، فقر و کمبود در زمینه وجود امکانات فرهنگی مناطق قومی در مقایسه با سایر مناطق به‌ویژه استان‌های مرکزی نابرابری‌های مشهودی است که در سیاست‌های فرهنگی دولت مرکزی ایران دیده می‌شود.

دیگر موضوع فرهنگی مهم راجع به تبعیضات مذهبی و بی‌توجهی به خواسته‌های مذهبی و دینی اقوام است. وضعیت ایدئولوژیک و احساس گروه‌های قومی-مذهبی مبنی بر اینکه هویت شیعی-انقلابی باعث به حاشیه رفتن آنان می‌شود، یکی دیگر از چالش‌های اقوام در چارچوب همبستگی ملی است. با پیروزی انقلاب اسلامی و به‌رغم میثاق ملی به رسمیت شناخته‌شده توسط سران انقلاب و نمایندگان بخش‌های گوناگون جامعه ایران که در اسنادی همچون قانون اساسی بازتاب یافته، برخی سیاست‌های فرهنگی که بر برداشتی خاص از اسلامی کردن فرهنگ جامعه استوار است در راستای برساختن گونه‌ای دیگر از هویت تک‌واره در قالب الگوی آرمانی اسلام شیعه بوده است (سیدامامی، ۱۳۹۱)؛ بنابراین، از یک نظر می‌توان گفت ایدئولوژی رسمی دینی-سیاسی حاکم بر فضای سیاسی پس از انقلاب اسلامی باعث شده تا قومیت‌های داخلی به حاشیه بروند و یا اینکه تاب مقاومت و عرض‌اندام در مقابل ایدئولوژی رسمی را نداشته باشند تا در چارچوب آن از حقوق خاص خود دفاع کنند. از طرفی با توجه به نظام سیاسی-ایدئولوژیک جمهوری اسلامی ایران از همان ابتدای پیروزی انقلاب، ایده وحدت جهان اسلام و تأسیس امت واحد اسلامی مطرح شده است و ماهیت شیعی انقلاب اسلامی بیشترین تأثیر را در تدوین و اعمال سیاست‌های قومی در کشور دارد. با همه این‌ها و علی‌رغم تلاش‌های حضرت امام خمینی(ره) برای رفع نگرانی اقلیت‌های مذهبی و دینی مخصوصاً اهل سنت، زمینه شکل‌گیری مسئله قومیت‌ها در ایران طی دهه‌های اخیر از جمله فعال شدن شکاف و نابرابری‌های مذهبی فراهم شد (ترابی و مجیدی، ۱۳۹۳).

تبعیضات مذهبی شامل محرومیت قومیت‌های دارای ادیان و مذاهب غیررسمی کشور برای انتخاب به سمت‌های مهم مدیریت کلان سیاسی در سطح ریاست‌جمهوری، وزارت‌خانه‌ها و حتی استانداری‌ها نیز می‌شود.

برخی از محققان مذهب را شاخص پایداری برای ایجاد واگرایی می‌دانند. بارها از مردم کردستان نقل شده است که چنانچه در ایران نظامی لائیک حکم‌فرما بود آن‌ها شانس بیشتری برای کسب مسئولیت‌های بالای سیاسی داشتند (کریمی‌پور و محمدی، ۱۳۸۸). این عامل از جمله عوامل نخستین و اصلی جدایی و شکاف کردها هم در ایران و هم از یکدیگر محسوب می‌شود؛ زیرا دودستگی مذهبی که میان دولت‌های ایران و عثمانی به صورت تاریخی پیش آمد، به ملت نیز سرایت کرد و موجب شد تا بسیاری از ایالت‌های غربی ایران به سبب سنی بودن از ایران جدا شوند (محمدی، ۱۳۹۱).

عامل مذهب در کنار خصلت‌های دیگر مانند مورد شناسایی واقع نشدن زبان و قومیت در عمل و نه در نوشتار، فصل‌میز کردها از بخش مرکزی ایران و در مقابل، پدیدآورنده نیروی جاذبه میان پاره‌های فضایی کردنشین خاورمیانه شده است (حافظ‌نیا، ۱۳۸۱)؛ همچنین زمینه مبارزه برای شناسایی مداوم و علت واگرایی در این منطقه را فراهم کرده است. اکثریت بلوچ‌ها در بلوچستان و ترکمن‌ها، اهل سنت حنفی و بیشتر کردهای استان کردستان، باختر آذربایجان غربی و کرمانشاه اهل سنت شافعی‌اند. یکی از خصیصه‌های جغرافیایی اهل سنت ایران ناپوستگی سرزمینی آنان است و دیگر آنکه از نظر زبانی و قومی ناهمگون‌اند (کاویانی، ۱۳۸۹).

در قانون اساسی به مسئله اقلیت‌های قومی توجه عمیق نشده است. مواردی که تحت عنوان اقلیت‌های قومی مورد اشاره قرار گرفته با آنچه در حقوق بین‌الملل برای اقلیت‌ها قائل شده‌اند فاصله بسیار دارد. اگر عامل مذهب را یکی از عناصر قومیت تلقی کنیم - که با مبانی نظری و حقوقی نیز همخوانی دارد - نادیده گرفتن بسیاری از حقوق مذهبی و دینی اقلیت‌ها و نیز تأکید بر رجحان مذهبی در مواردی همچون اصل ۱۲ قانون اساسی معنای ویژه‌ای می‌یابد. در این اصل، مذهب رسمی کشور شیعه اعلام شده است. بر اساس اصل ۷۲ نیز هیچ‌یک از قوانین نباید با مذهب رسمی کشور مغایرت داشته باشد. همچنین در مورد مقام‌های ارشد و کلیدی نظام، این رجحان به روشنی دیده می‌شود. برای نمونه، رهبر باید طبق اصل ۱۰۷ از میان فقهای واجد شرایط اصل پنجم - که منظور فقهای شیعی است - توسط مجلس خبرگان رهبری انتخاب شود؛ مجلسی که تنها

سه نماینده غیرشیعی در آن حضور دارند. همچنین، رئیس‌جمهور بر اساس اصل ۱۱۵ باید پیرو مذهب رسمی کشور باشد. همه این موارد پیامی روشن به همراه دارد: ۱. مغایرت قوانین کشور با مبانی دینی و مذهبی اقلیت‌ها بلامانع است. ۲. دو مقام صاحب اختیارات وسیع (رهبر و رئیس‌جمهور) و بسیاری از نهادهای وابسته (بیت رهبر، مجمع تشخیص مصلحت نظام و مقام‌های منصوب از سوی ایشان همانند فرماندهان ارشد نظامی و انتظامی، رؤسای قوه قضائیه، مدیران عالی کشور، سازمان بازرسی کل کشور، دیوان عدالت اداری) از دسترس اقلیت‌ها خارج است. ۳. وجود سه نفر نماینده اقلیت‌ها در مجلس خبرگان و اندک بودن نمایندگان اقلیت‌ها در مجلس شورای اسلامی عملاً توان اثرگذاری مؤثر آنان بر فرایند تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری ملی را ناممکن ساخته است. ۴. در نهادهای مهمی چون مجمع تشخیص مصلحت، شورای نگهبان، شورای بازنگری قانون اساسی و شورای عالی انقلاب فرهنگی و امنیت ملی، شورای سیاست‌گذاری صداوسیما و امثالهم اقلیت‌ها هیچ نقشی ندارند.

در واقعیت‌های جامعه نیز آنچه مشهود و عیان است، علاوه بر آنچه طبق قانون اساسی و در مواردی در سیاست‌ها و خط‌مشی‌های رسمی کشور درج شده است، بر اساس خط‌مشی‌های تلویحی و نانوشته عملاً اقلیت‌های قومی کرد، بلوچ و ترکمن و نیز اقلیت‌های دینی از فرصت برابر با سایر هم‌وطنان در احراز مقام‌های عالی و مهم و حتی عضویت در برخی سازمان‌ها و ارگان‌ها محروم هستند. نگاهی به تعداد و روند عضوگیری این اقلیت‌ها در ارتش، سپاه، نیروهای انتظامی و وزارت اطلاعات و سازمان‌های گزینش و نظارتی به‌روشنی بر این موضوع صحه می‌گذارد (هدایتی، ۱۳۸۴).

چنان‌که هونت معتقد است، چنین سیاست‌هایی موجب از بین رفتن عزت‌نفس و همبستگی اجتماعی می‌شود. اگر افراد و گروه‌های متنوع جامعه واجد نگرشی خاص و منحصر به فرد از خود نباشند و مورد انکار و توهین قرار بگیرند، چاره‌ای جز اندیشیدن به تلاش و جدال برای حفظ داشته‌ها و اندوخته‌های تاریخی و فرهنگی خود ندارند و از این نقطه به بعد هویت ملی یک کشور دچار خدشه خواهد شد و مورد مناقشه از طرف گروه‌های قومی قرار خواهد گرفت. احساس منحصر به فرد و غیر قابل جایگزین بودن زمانی به دست می‌آید که مشخصه‌هایی که فرد خود را از طریق آن‌ها از دیگران متمایز قلمداد می‌کند، ویژگی‌هایی حائز اهمیت و باارزش باشد. برای آنکه افراد قادر به خودفهمی باشند، ناگزیر باید خود را از طریق توانایی‌ها و ویژگی‌های خاص خود

بازشناسی کنند. برای نیل به چنین هدفی، افراد نیازمند عزت اجتماعی‌اند که آن را تنها بر پایه اهداف مشترک جمعی به دست می‌آورند.

۴-۲. عدم توسعه‌یافتگی اقتصادی

در ایران به‌رغم تلاش‌های حکومت مرکزی برای ایجاد ملت ایرانی یگانه، فرایند نوسازی ناموزون زمینه‌ساز شکل‌گیری چالش‌هایی برای ایجاد یک هویت ملی یکپارچه بوده است (رضازاده و بایندور، ۱۳۹۶). به نظر می‌رسد این چالش‌ها هم‌اکنون در جمهوری اسلامی و در زمینه هویت قومی مشاهده می‌شود. ضمن اینکه مشکلات و مسائل اقتصادی ممکن است بر عمیق‌تر شدن این چالش بیفزاید.

چالش‌های میان ایدئولوژی رسمی و هویت‌های قومی به خودی خود باعث دامن زدن به نابرابری‌های اقتصادی میان اقوام می‌شود. این مسئله به شکل عینی درباره وضعیت اقوام ساکن در نواحی مرزی ایران صدق می‌کند. مشکلات اقتصادی و نابرابری میان اقوام ایرانی باعث نوعی واگرایی بین اقوام محروم و حکومت مرکزی شده است.

چنان‌که برخی تحقیقات نشان می‌دهد، منحنی‌های گروه استان‌های با اکثریت جمعیت شیعه، فارس و غیرمرزی همواره بالای متوسط کشوری و منحنی‌های درآمد سرانه نسبی استان‌های سنی، غیرفارس (همچنین ترک و کرد) و مرزی همواره پایین‌تر از متوسط کشوری سیر کرده است. در این بین بیشترین درآمد سرانه نسبی مربوط به استان‌های با بیش از ۷۰ درصد جمعیت فارس، کمترین درآمد سرانه نسبی مربوط به استان‌های با جمعیت سنی و تنها روند کاهشی مربوط به استان‌های با بیش از ۷۰ درصد جمعیت ترک بوده است (Alizade, 2017). به عبارتی ساده‌تر، سهم قومیت‌های فارس-شیعی-مرکزی از درآمدهای دولتی، میزان دسترسی به امکانات رفاهی و خدمات شهری و عمرانی بیشتر از قومیت‌های غیرفارس-غیرشیعی و غیرمرکزی بوده است.

برای تحقق توسعه پایدار که به‌نوعی متضمن تقویت یکپارچگی هویت و امنیت ملی است، ضرورت دارد تا مناطق دورافتاده و محروم در سطح ملی به‌لحاظ برنامه‌های توسعه‌ای از حقوق توسعه‌یافتگی برخوردار باشند (افتخاری، ۱۳۷۹).

رشد سریع و نامتقارن و اختصاص غیراصولی منابع و امکانات به مناطق برخوردار و محرومیت مناطق پیرامونی موجب شکاف منطقه‌ای در سطح کلان شده است. وجود نابرابری‌ها سبب شده تا شکاف توسعه بین نواحی توسعه‌یافته و مناطق محروم روزبه‌روز بیشتر شود و عدالت اجتماعی و

اقتصادی مفهوم خود را از دست بدهد. همچنین محرومیت نواحی محروم تداوم یابد و نواحی مرکزی امکانات بیشتری را در خود متمرکز کنند. این امر نه تنها باعث رشد و توسعه کشور نشده، بلکه روند کلی توسعه را نیز ناعادلانه‌تر و آهسته‌تر کرده است (زیادی و همکاران، ۱۳۸۹).

توسعه نامتوازن مناطق موجب گسترش فقر، بیکاری، مهاجرت، افزایش آسیب‌های اجتماعی در این مناطق شده و گاه آن‌ها را با ناامنی‌هایی روبه‌رو کرده است. نابرابری‌های توسعه نه تنها مشکلاتی برای مناطق توسعه‌نیافته به وجود آورده، بلکه اثرات توسعه‌نیافتگی استان‌های برخوردار را نیز تحت تأثیر قرار داده که می‌تواند اقتصاد ملی را به چالش بکشاند (مؤمنی و قهاری، ۱۳۹۲).

مناطق پیرامونی ایران که مرکز تجمع قومیت‌های متنوع است به لحاظ اقتصادی در وضعیت مطلوبی به سر نمی‌برند. توسعه انسانی آن‌ها در پایین‌ترین رتبه‌بندی‌های کشوری قرار گرفته و نسبت به مناطق مرکزی دارای بدترین وضعیت و رفاه‌اند. این مناطق بالاترین نرخ بیکاری را نسبت به استان‌های مرکزی ایران دارند.

مناطق مرزی را مناطق حاشیه‌ای و توسعه‌نیافته می‌دانند. این حاشیه‌ای بودن اگرچه می‌تواند معلول شرایط جغرافیایی مناطق مرزی باشد، اما خود پدیده مرزی بودن بسیاری از امکانات و قابلیت‌های آن منطقه را مضمحل می‌کند. با برقراری مرز بین دو کشور، فضاهایی که به یکدیگر متصل هستند و تداوم فضایی را تأمین می‌کنند از یکدیگر می‌گسلند و حاشیه‌ای می‌شوند. این حاشیه‌ای بودن علت عقب‌ماندگی این نواحی است؛ بنابراین، توجه به مناطق مرزی و توسعه این مناطق اولویت و اهمیت بیشتری پیدا می‌کند و بی‌توجهی به این مناطق و توسعه آن‌ها حاکم شدن سیستم مرکز-پیرامون را در پی خواهد داشت. از پیامدهای این موضوع می‌توان به پیدایش حفره‌های امنیتی، تشدید روند مهاجرت مرزنشینان، تخلیه مناطق مرزی و سکونت‌گاه‌های مرزی اشاره کرد (رضازاده و همکاران، ۱۳۹۴).

نبود امکان کار کردن و به معنای اخص کار قانونی و کسب درآمد مناسب، سطح رفاه پایین، تبعیض‌هایی که ناخودآگاه یا به‌ضرورت اعمال شده، کم‌توجهی دولت به این مناطق مستعد و نیروی کار مازاد، همگی دلایلی است برای اینکه مردم مناطق مرزی احساس نارضایتی و تبعیض نسبت به مناطق و شهرهای مرکزی و توسعه‌یافته‌تر داشته باشند. آگاهی از وضعیت بد اقتصادی و احساس محرومیت و فقدان عدالت اجتماعی در این مناطق نیز سبب شده مردم مطالبات خود را از دولت مرکزی افزایش دهند و معترض وضعیت کنونی خود باشند.

کیفیت زندگی محور قانونی مباحث کرامت انسانی قلمداد می‌شود. این مفهوم متضمن حاکمیت شرایطی است که در چارچوب آن، دولت‌ها به حقوق شهروندی احترام بگذارند. از این‌رو، توسعه و پایداری امنیت اقتصادی نتیجه کاهش فقر، بیکاری و برابری شهروندان است و می‌توان چرخه‌ای را تصور کرد که فقر و کاهش سایر مؤلفه‌های مرتبط با امنیت انسانی منجر به ناامنی و ناامنی به توسعه‌نیافتگی و بی‌ثباتی در جامعه منجر خواهد شد.

۴-۳. عدم مشارکت سیاسی شایسته

از مؤثرترین عوامل منسجم‌کننده ساختار ترکیبی ملت، مشارکت متوازن اقوام و اجزای ملت در سرنوشت و امور ملی کشور است (حافظ‌نیا، ۱۳۸۱). در نهاد حکومتی متکی بر دموکراسی، مشارکت اخلاق واقعی و شکوفای مردم است؛ چرا که اصولاً مشارکت میزان مشروعیت یک نظام سیاسی را تعیین می‌کند. برخی بر این باورند مفهوم توسعه سیاسی امروز بیشتر در قالب گسترش دموکراسی و مشارکت مردمی در مدیریت سیاسی درک می‌شود و تردیدی نیست که انتخابی بودن نهادهای سیاسی و نظارت مردم بر این نهادها از سازوکارهای توسعه سیاسی است.

اهمیت بُعد اجتماعی کانال‌ها و مکانیسم‌های مشارکت اقوام ایرانی همانند عرصه‌های صنفی و آموزشی و امثالهم انکارناپذیر است. به‌رغم این‌ها، تأکید بر بُعد سیاسی مشارکت مهم‌ترین مسئله‌ای است که مقوله اقلیت‌های قومی را قابل طرح می‌سازد. اینکه برنامه‌ریزان کشور با پیش‌فرض‌هایی شخصی و یا سیاسی در تلاش‌اند مقوله مشارکت اقلیت‌های قومی را در کنار مشارکت زنان و جوانان به‌عنوان یکی از شاخص‌های توسعه اجتماعی تلقی کنند، به نظر نمی‌رسد چندان قابل دفاع باشد. اهمیت این موضوع زمانی آشکارتر می‌شود که بپذیریم توسعه سیاسی به‌نحوی توسعه اجتماعی هم به شمار می‌آید، اما توسعه اجتماعی لزوماً به توسعه سیاسی منجر نمی‌شود. لذا می‌توان از طرفداران این ایده پرسید که بر اساس کدام نظریه علمی، حقوقی و یا واقعیت اجتماعی، مقوله مشارکت اقلیت‌های قومی را در چارچوب توسعه اجتماعی می‌گنجانید و نه سیاسی؟

اجمالاً و با نگاهی سطحی می‌توان مسئله مشارکت سیاسی اقلیت‌های قومی در ایران را در دو بعد قانونی و واقعی بیان کرد:

در اصول متعدد قانون اساسی کشور از اقلیت‌های قومی، گاه به‌صراحت و گاه به‌تلویح، نام برده شده است. برای مثال، در اصل ۳، ۶، ۸، ۲۰، ۲۶، ۲۷ و ۴۱ مواردی کلی درباره حقوق

هم‌وطنان مطرح شده که شامل اقلیت‌ها نیز می‌شود، همانند مشارکت در اداره امور، تأکید بر حفظ کرامت و ارزش والای انسان، امر به معروف و نهی از منکر، برابری حقوق انسان‌ها فارغ از فرهنگ و زبان و نژاد، تساوی حقوق زن و مرد، آزادی شرکت در احزاب و اجتماعات، تابعیت ایرانی. در اصل ۱۲، ۱۳، ۱۵، ۵۱ و ۶۴ نیز مشخصاً از اقلیت‌های مذهبی، دینی و زبان‌های محلی و قومی و نیز تعیین تعداد نماینده اقلیت‌های دینی در مجلس سخن گفته شده است. توجه به حق تدریس زبان‌های محلی و قومی در مدارس و آزادی آن در مطبوعات و رسانه‌های گروهی و نیز آزادی انجام مراسم مذهبی و دینی در چارچوب مذهب و دین آنان در محل‌هایی که اکثریت با آن‌هاست، در احوال و تعلیمات دینی مهم‌ترین تأکیده‌های قانونی اساسی در مورد اقلیت‌های قومی و دینی و مذهبی است. در اصول مربوط به شورای شهر و روستا نیز به الزام استانداران به رعایت تصمیم شورا در حد اختیارات آن‌ها (که خیلی وسیع نیست و تقریباً از مشارکت در مسائل سیاسی محروم‌اند) اشاره شده است.

در واقعیات جامعه نیز مشاهده می‌شود که اقلیت‌های قومی به دلیل اقلیت بودن در مراکز سیاست‌گذاری و قوه مقننه نیز اختیار مهمی برای تصمیم‌گیری در موارد مربوط به خود ندارند. اقلیت‌های دینی و مذهبی از احراز پست‌های رهبری، ریاست جمهوری و قوه قضائیه محروم‌اند. در عمل حتی یک وزیر، معاون وزیر، رئیس سازمان یا استاندار از میان اقلیت‌های قومی با تفاوت مذهبی وجود ندارد. در مجمع تشخیص مصلحت نظام، شورای نگهبان، شورای بازنگری قانون اساسی، شورای عالی امنیت ملی، شورای انقلاب فرهنگی و رؤسای دانشگاه‌ها حتی یک تن از اقلیت‌های قومی یا مذهب غیرشیعی وجود ندارد. از باب نهادهای مدنی، حزب مستقل وابسته به اقلیت‌های قومی در هیچ منطقه‌ای رسمیت نیافته است. نشریات محلی وابسته به اقلیت‌ها نسبت به کل کشور قابل توجه نیست؛ حتی یک نشریه وابسته به اقلیت‌ها در سطح ملی وجود ندارد. حتی یک تن از اقلیت‌های قومی با مذهب غیرشیعی در میان سفرا و نمایندگان ایران در سایر کشورها وجود ندارد. ورود و ارتقای جوانان اهل سنت در سازمان‌های نظامی، انتظامی و امنیتی بسیار سخت و تقریباً ناممکن است.

نکته مهم و اساسی دیگر در این خصوص مربوط است به جایگاه هویت قومی در سند «مؤلفه‌های هویت ملی ایرانیان» که به دلیل تأکید سند بر ملی بودن هویت، اشاره چندانی به هویت‌های قومی نشده است. در این سند تمامی اشارات ناظر بر عبور از هویت قومی و تأکید بر

جنبه برتر هویت، یعنی ملیت و تجميع هویت‌های قومی تحت لوای ملیت است. در بند چهارم این سند تأکید شده است «هویتی خاص داشتیم که نه قومی و نه فردی، بلکه ملی بود». در جایی دیگر با تأکید بر آموزه‌های دینی آمده است که «ایرانیان فارغ از قوم و آیین، به آموزه‌های دین مبین اسلام متعهد هستند» (سند مؤلفه‌های هویت ملی ایرانیان، ۱۳۸۶: بند ۲).

به نظر می‌رسد این سند از حیث توجه به علایق و خرده‌هویت‌های بومی، توجه خاصی به نقش هویت اقوام و اقلیت‌ها در تقویت هویت ملی ندارد و صرفاً بر وجوه ملی هویت تأکید دارد. این در حالی است که یکی از مؤلفه‌های پراهمیت در تقویت هویت ملی ایرانیان هویت قومی است که در شرایط سخت و نابسامان، به کمک ایرانیان شتافته‌اند و از هویت جمعی ایرانیان حراست کرده‌اند. مجموع این عوامل موجب شکل‌گیری احساس محرومیت سیاسی در میان اقلیت‌های قومی می‌شود و بستر و منشأ واگرایی اقوام را به‌دنبال دارد.

۵. نتیجه‌گیری

اولویت دادن به عناصر مذهبی- ملی و مضیق ساختن ایران در اسلام شیعی، اگرچه در بیرون از مرزهای ایران و در میان شیعیان منطقه و جهان موضوعی مهم و سرنوشت‌ساز برای امنیت منطقه‌ای نظام جمهوری اسلامی ایران محسوب می‌شود، اما در همان حال چالش‌ها و معضلات جدی برای رسیدن به هویت و انسجام کلان ملی در میان قومیت‌های ایرانی در داخل مرزهای ایران به وجود آورده است. بی‌توجهی، انکار و اهانت به زبان، فرهنگ و لباس‌های محلی اقوام از جانب برخی مراکز رسمی و حکومتی (مخصوصاً دستگاه صداوسیما که می‌بایستی مروج فرهنگ‌ها و آداب متنوع محلی و ملی ایرانیان باشد) از یک طرف و محرومیت اقتصادی و معضلات بیکاری و تفاوت سطح زندگی در مناطق قومی نسبت به مناطق مرکزی، همچنین مشارکت دادن ناچیز نخبه‌های سیاسی مناطق قومی در مدیریت کلان سیاسی به دلیل تفاوت‌های مذهبی، اعتماد به نفس ساکنان آن مناطق را سلب کرده و عزت و کرامت انسانی آن‌ها را هدف قرار داده است؛ بنابراین، انسجام و اتحاد ملی را تا حد چشم‌گیری دچار خدشه کرده است. بدین ترتیب ساکنان مناطق قومی عملاً خود را از بسیاری از حقوق شهروندی نسبت به سایر مناطق مرکزی ایران محروم می‌دانند و چه‌بسا نخبگان ناراضی این مناطق برای حفظ و یا ارتقای ویژگی‌های زبانی، فرهنگی و مذهبی خود به تکاپو افتاده و به تقویت هویت‌های فروملی و بارز کردن آن در مقابل هویت کلان ملی اقدام کنند.

این موضوع می‌تواند به انسجام و امنیت پایدار ملی ایرانیان آسیب برساند و اهداف کلان ملی را با مشکلات عدیده‌ای روبه‌رو کند.

بی‌توجهی به هویت ملی پایه‌های وحدت ملی را تضعیف و زمینه را برای سیاسی شدن مسائل مذهبی، زبانی و محلی در ایران دارای اقلیت‌های مذهبی، قومی و زبانی، خصوصاً در مرزهای این کشور فراهم کرده است. گسترش شکاف میان شیعه و سنی، فعال شدن جریان‌های سیاسی قوم‌گرایی در مناطق و استان‌های مرزی کشور و بروز اختلاف محلی میان استان‌ها و شهرها بر سر کسب امتیاز از مراکز، از نشانه‌هایی است که در سال‌های پس از انقلاب مشاهده شده و زمینه را برای رشد هویت‌های فروملی فراهم کرده است. پیداست که رشد چنین هویت‌هایی، به‌ویژه هرگاه از سوی محیط منطقه‌ای و بین‌المللی نیز مورد حمایت قرار گیرد، می‌تواند وحدت و تمامیت ارضی کشور را به خطر اندازد.

کوشش بنیادین هونت و همفکران وی ناظر بر صورت‌بندی مفهومی و بسط این دیدگاه بنیادین است که چگونه می‌توان از طریق ادغام دو سطح تحلیل خرد و کلان، به میانجی پیوند برقرار کردن بین دو حوزه بنیادین فردی و همبستگی‌های اجتماعی اقدام کرد. با این رویکرد جدید، می‌توان ضمن حفظ حیثیت و منافع فردی، اجتماعات انسانی را تقویت کرد و از دایره تنگ دوانگارانۀ فرد / جمع بیرون آمد. بی‌شک حمایت از منافع فردی و در عین حال تقویت پایه‌های اجتماع، کماکان یکی از معضلات اساسی جامعه امروز ایران است و نظریه هونت می‌تواند کمک‌رسان باشد و مقدمات نظری برای حل این معضل را در جامعه داخلی ایران فراهم آورد.

مقاله حاضر در پی وانمودن خطوط اصلی کوشش در این جهت بوده است. به‌طور کلی، نظریه شناسایی هونت راجع به مباحث جدیدی چون تفاوت، همبستگی و تکثرگرایی فرهنگی است. این نظریه می‌تواند چشم‌انداز جدیدی برای اداره جامعه کنونی ایران و نحوه تعامل گروه‌های مختلف اجتماعی ارائه دهد و اینکه چگونه با دفاع از انگاره‌هایی چون حقوق فردی، به تحقق ایده محوری جوامع بشری همت گمارد که همانا تلاش برای ایجاد جامعه‌ای دموکراتیک، برابرتر و اخلاقی‌تر است. این مسائل تحقق نخواهد یافت مگر با اعتراف به وجود مشکل در جامعه داخلی و انکار نکردن واقعیات درونی.

منابع

- احمدی، حمید. (۱۳۷۶). «قومیت و قوم‌گرایی در ایران؛ افسانه یا واقعیت؟» *اطلاعات سیاسی-اقتصادی*، ۱۱۵-۱۱۶، ۶۰-۷۳. <http://noo.rs/11V8D>
- افتخاری، اصغر. (۱۳۷۹). «امنیت در حال گذار؛ تحول معنای امنیت در قرن بیست و یکم»؛ *مطالعات راهبردی*، ۳(۱۰)، ۸-۲۷. https://quarterly.risstudies.org/article_1113.html
- امامی، سید مجید. (۱۳۹۲). «از جامعه‌شناسی تاریخی ایران تا نظریه‌ی سیاستی پیشرفت (توسعه)؛ نقش پارادایم ماهیت‌گرا در ترسیم الگوی اسلامی - ایرانی هویت ملی»؛ *مطالعات ملی*، ۱۴(۵۶)، ۳-۳۴. https://www.rjnsq.ir/article_97304.html
- برتون، رولان. (۱۳۸۰). *قوم‌شناسی سیاسی*. ترجمه‌ی ناصر فکوهی، تهران: نشر نی.
- پیشگاهی‌فرد، زهرا؛ امیدی آوج، مریم. (۱۳۸۸). «ارتباط بین پراکندگی اقوام ایرانی و امنیت مرزها»؛ *فصلنامه بین‌المللی ژئوپلیتیک*، ۵(۱۴)، ۴۸-۷۱. https://journal.iag.ir/article_57026.html
- ترابی، یوسف؛ مجیدی، یوسفعلی. (۱۳۹۴). «بررسی چگونگی مدیریت شکاف‌های قومی در کردستان جمهوری اسلامی ایران»؛ *پژوهش‌های راهبردی سیاست*، ۳(۱۱)، ۹-۲۹. https://qpss.atu.ac.ir/article_970.html
- حاجیان، ابراهیم. (۱۳۹۱). «هویت ایرانی-اسلامی و امنیت پایدار جمهوری اسلامی»؛ *فصلنامه آفاق امنیت*، ۵(۱۴)، ۱۲۹-۱۵۰. https://ps.ihu.ac.ir/article_200404.html
- حافظ‌نیا، محمدرضا. (۱۳۸۱). *جغرافیای سیاسی ایران*. تهران: سمت.
- رضازاده، اکبر؛ بایندور، ولی‌الله. (۱۳۹۶). «قومیت‌ها و تأثیر آن‌ها بر امنیت ملی»؛ *دانش/انتظامی لرستان*، ۵(۳)، ۱۶۷-۱۴۲.
- رضازاده، زهره؛ شاطری، مفید؛ راستی، عمران. (۱۳۹۴). «اقدامات توسعه‌ای و نقش آن در تأمین امنیت پایدار مناطق مرزی؛ مطالعه‌ی موردی: کمربند سبز دشت خوشاب، مرز خراسان جنوبی با افغانستان»؛ *مطالعات فرهنگی/اجتماعی خراسان*، ۹(۱)، ۴۹-۷۲. <https://doi.org/10.22034/fakh.2015.14606>
- رضایی، علی‌رضا. (۱۳۸۵). *تبیین وضعیت قومیت در جامعه ایران*. کمیسیون اجتماعی دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- رضوی آل‌هاشم، بهراد؛ کاظمی، علی؛ رضوی، بهروز. (۱۳۸۸). «هویت‌های قومی، انسجام اجتماعی و امنیت ملی»؛ *کتاب ماه علوم اجتماعی*، ۱۶، ۱۶-۲۳. <http://noo.rs/cLtWG>
- زیادی، کرامت‌اله؛ سعیدی رضوانی، نوید؛ بقال صالح‌پور، لیلا. (۱۳۸۹). «سنجش درجه توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان آذربایجان شرقی به روش (HDI)»؛ *مدیریت بهره‌وری (فراسوی مدیریت)*، ۳(۱۲)، ۷۵-۹۵. <https://sid.ir/paper/181895/fa>
- سند مؤلفه‌های هویت ملی ایرانیان. (۱۳۸۶). تهران: شورای عالی انقلاب فرهنگی.

- سیدامامی، کاووس. (۱۳۹۱). «گوناگونی فرهنگی و ضرورت پاسداری از آن»؛ مطالعات فرهنگ - ارتباطات، ۱۳(۲)، ۱۶۹-۱۹۱. <https://sid.ir/paper/213455/fa>
- صادقی، علی‌رضا. (۱۳۹۲). «دانش چندفرهنگی و ارتقای سبک زندگی در ایران»؛ فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، ۴(۱۳)، ۱۱۱-۱۲۴. <https://doi.org/10.22054/qccpc.2013.6087>
- صفوی، سید یحیی؛ علی‌پور، عباس؛ حیدری، جهانگیر. (۱۳۹۶). «نقش اقوام در انسجام و تحکیم قدرت ملی»؛ مطالعات راهبردی ناجا، ۲(۴)، ۱۰۹-۱۳۵. <https://ensani.ir/fa/article/download/579696>
- عادل‌لی، علی؛ فتحی، سروش؛ پیراهری، نیر. (۱۳۹۷). «تحولات قومی در مرزهای ایران قبل و بعد از جنگ تحمیلی: ابعاد و راهکارها». فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۸(۳۱)، ۳۱-۵۴. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.22286462.1397.8.3.24.5>
- عبداللهی، محمد؛ قادرزاده، امید. (۱۳۸۲). «فاصله قومی و عوامل مؤثر بر آن در ایران». علوم اجتماعی، ۱۰(۲۴)، ۳۶-۱. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17351162.1382.10.24.1.0>
- فکوهی، ناصر؛ آموسی، مجنون. (۱۳۸۸). «هویت ملی و هویت قومی در کردستان ایران (مطالعه موردی معیشت اقتصادی و تعلق‌های هویتی نزد جوانان شاغل در اقتصاد غیررسمی پیرانشهر)»؛ پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه، ۲، ۴۹-۷۵. <https://sid.ir/paper/144754/fa>
- قاسمی، علی‌اصغر؛ ابراهیم‌آبادی، غلامرضا. (۱۳۹۰). «نسبت هویت ملی و وحدت ملی در ایران». فصلنامه علمی راهبرد، ۲۰(۲)، ۱۰۷-۱۳۸. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.10283102.1390.20.2.3.0>
- قربی، سید محمدجواد؛ حیدری، منصور. (۱۳۹۵). «مؤلفه‌های قدرت نرم ایران در سند مؤلفه‌های هویت ملی ایرانیان (مطالعه ارزش‌های فرهنگی)»؛ مطالعات قدرت نرم، ۶(۲)، ۴۶-۶۴. https://www.spba.ir/article_45006.html
- کاستلز، مانوئل. (۱۳۸۹). عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ: قدرت هویت (جلد ۲). ترجمه افشین خاکباز، احد علیقلیان و حسن چاووشیان، تهران: طرح نو.
- کاویانی، مراد. (۱۳۸۹). ناحیه‌گرایی در ایران از منظر جغرافیای سیاسی. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- کدی، نیکی. آر؛ نوریس، پیپا و دیگران. (۱۳۸۸). جامعه‌شناسی سیاسی شکاف‌های اجتماعی (بررسی‌های موردی). نگارش و برگردان پرویز دلیرپور و علی‌رضا سمیعی‌اصفهانی، تهران: نشر کویر.
- کریمی‌پور، یدالله؛ محمدی، حمیدرضا. (۱۳۸۸). ژئوپلیتیک ناحیه‌گرایی و تقسیمات کشوری. تهران: نشر انتخاب.
- گل‌محمدی احمد. (۱۳۸۱). جهانی شدن، فرهنگ، هویت. تهران: نشر نی.
- محمدی، آیت. (۱۳۹۱). سیری در تاریخ سیاسی کرد (به انضمام پیشینه تاریخی کردهای قم). تهران: پرسمان.
- مؤمنی، مهدی؛ قهاری، غلامرضا. (۱۳۹۲). «تحلیلی بر وضعیت توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان فارس»؛ برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۳(۹)، ۵۳-۶۶. https://jzpm.marvdasht.iau.ir/article_23.html
- نجفی، موسی. (۱۳۸۹). هویت ملی ایرانیان و انقلاب اسلامی ایران. تهران: زمان نو.
- هاگت، پیتر. (۱۳۹۳). جغرافیا: ترکیبی نو (جلد دوم). ترجمه شاپور گودرزی‌نژاد، تهران: سمت.

هدایتی، سید هاشم. (۱۳۸۴). «مشارکت اقلیت‌های قومی در توسعه سیاسی»؛ در مجموعه مقالات همایش سیاست‌ها و مدیریت برنامه‌های رشد و توسعه در ایران، تهران - اسفند ۱۳۸۲: سیاست‌های توسعه اجتماعی. جلد ۳، ۳۱۳-۳۲۸. تألیف غلامحسین فیروز، تهران: انتشارات مؤسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی.

References

- Abdollahi, M. & Ghaderzadeh, O. (2004). "Ethnic distance and the factors affecting it". *Social Sciences*, 10(24), 1-36. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17351162.1382.10.24.1.0>
- Adeli, A.; Fathi, S. & Pirahari, N. (2018). "Ethnic changes in the boundaries of Iran before and after the imposed war: dimensions and solutions". *Geography (Regional Planning)*, 8(31), 31-54. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.22286462.1397.8.3.24.5>
- Ahmadi, H. (1997). "Ethnicity and ethnicity in Iran; myth or reality?" *Political-Economic Information*, 115-116, 60-73. [In Persian]. <http://noo.rs/11V8D>
- Alizadeh, N. (2017). "The Impact of Ethnic, Religious, Geographic and Economic Factors on the Income Inequality in Iran". *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 245-263.
- Anderson, D. Y. & Hayes, C. L. (1996). *Gender, Identity, and Self-Esteem: A New Look at Adult Development*. New York: Springer Pub Co.
- Breton, R. J. (2001). *Political Ethnography*. Translated by Fakouhi, N., Tehran: Ney Pub. [In Persian].
- Brewer, M. B. & Brown, R. J. (1998). "Intergroup relations. In The Handbook of Social Psychology", 4th ed., Edited by Gilbert, D. T; Fiske, S. T. & Lindzey, G. 55-94. Boston: McGraw-Hill.
- Castells, M. (2010). *The Information Age: Economy, Society, and Culture: The Power of Identity (Vol. 2)*. Translated by Khakbaz, A.; Aliqolian, A. & Chavushian, H., Tehran: Tarh-e No. [In Persian].
- Eftekhari, A. (2001). "Security in transition: The evolution of the meaning of security in the 21st century". *Strategic Studies Quarterly*, 3(10), 8-27. [In Persian]. https://quarterly.risstudies.org/article_1113.html?lang=en
- Emami, S. M. (2013). "Historical sociology of Iran & the policy theory of development; Role of essential approach at construction of Islamic-Iranian model of national identity". *National Studies Journal*, 14(56), 3-34. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.1735059.1392.14.56.1.1>
- Fakouhi, N. & Amousi, M. (2009). "National and ethnical identity in Kurdistan; Case study of economical earning and identity belonging among the working youth in the informal economy of Piranshahr". *Youths, Culture and Society Research*, 2, 49-75. [In Persian]. <https://sid.ir/paper/144754/en>
- Fraser, N. (2003). "Social justice in the age of identity politics: Redistribution, recognition and participation". In Fraser, N. & Honneth, A. (Eds.). *Redistribution or recognition? A political-philosophical exchange*. 7-109. New York: Verso. <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=243854>
- Ghasemi, A. A. & Ebrahimabadi, Gh. (2011). "Relationship between national identity and national unity in Iran". *Strategy*, 20(2), 107-138. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.10283102.1390.20.2.3.0>
- Ghorbi, S. M. J. & Heidari, M. (2016). "Iran's soft power components in the document of Iranian national identity components (The study of cultural values)". *Soft power Studies*, 6(2), 46-64. [In Persian]. https://www.spba.ir/article_45006.html?lang=en
- Golmohammadi, A. (2002). *Globalization, Culture, Identity*. Tehran: Ney Pub. [In Persian].
- Hafeznia, M. R. (2002). *Political Geography of Iran*. Tehran: Samt Pub. [In Persian].
- Hagget, P. (2003). *Geography a modern synthesis*. Vol. 2, Translated by Goudarzinejad, Sh., Tehran: Samt Pub. [In Persian].
- Hajiani, I. (2012). "Iranian-Islamic identity and sustainable security of the Islamic Republic". *Security Horizons*, 5(14), 129-150. [In Persian]. https://ps.ihu.ac.ir/article_200404.html?lang=en

- Hedayati, S. H. (2005). "Participation of Ethnic Minorities in Political Development". In *Proceedings of the Conference on Policies and Management of Growth and Development Programs in Iran, Tehran-March 2003: Social Development Policies*. Vol. 3, 313-328. Edited by Gholamhossein Firouz, Tehran: The Higher Institute of Management and Planning Education and Research Press. [In Persian].
- Hoffmeyer-Zlotnik, J. H. P. & Warner, U. (2010). "The Concept of Ethnicity and its Operationalization in Cross-national Social Surveys". *Metodološki Zvezki*, 7(2), 107-132. <http://dx.doi.org/10.51936/xshf8883>
- Honneth, A. (1996). *The Struggle for Recognition, The Moral Grammar of Social Conflicts*. Translated by Anderson, J., Massachusetts: The MIT Press Cambridge.
- Karimipour, Y. & Mohammadi, H. (2009). *Regionalism Geopolitical & Civil Divisions*. Tehran: Entekhab Pub. [In Persian].
- Kaviani, M. (2010). *Regionalism in Iran in Terms of Political Geography*. Tehran: Institute for Strategic Studies. [In Persian].
- Keddie, N. R.; Norris, P. et al. (2009). *Political Sociology of Social Divides (Case Studies)*. Written and translated by Delirpour, P. & Samii-Esfahani, A., Tehran: Kavir Pub. [In Persian].
- Mohammadi, A. (2011). *A Journey through Kurdish Political History (Including the Historical Background of the Kurds of Qom)*. Tehran: Porseman Pub. [In Persian].
- Momeni, M. & Ghahari, Gh. (2013). "An analysis of the development status of Fars province counties". *Regional Planning*, 3(9), 53-66. [In Persian]. https://jzpm.marvdasht.iau.ir/article_23.html?lang=en
- Najafi, M. (2010). *Iranian National Identity and the Islamic Revolution of Iran*. Tehran: Zaman-e No. [In Persian].
- O'Brien, T (2013P), "Awakening to Recovery and Honneth's Theory of Recognition". *Adult Learner: The Irish Journal of Adult and Community Education*, 59-74. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1016080>
- Pilapil, R. (2011). "Psychologization of injustice? On Axel Honneth's theory of recognitive justice", *Ethical Perspectives*, 18(1), 76-106. <http://dx.doi.org/10.2143/EP.18.1.2066214>
- Pishgahi fard, Z. & Omidi avaj, M. (2009). "Relationships between scattered Iranian nations and border security". *Geopolitics Quarterly*, 5(14), 48-71. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17354331.1388.5.14.3.6>
- Rezazadeh, A. & Bayndor, V. (2017). "Ethnicities and their impact on national security". *Lorestan Police Science*, 5(3), 142-167. [In Persian].
- Rezazadeh, Z.; Shateri, M. & Rasti, O. (2015). "Expansion actions and its role in providing permanent security of frontier localities; Case study: the green belt of Dashte Khoshab / South Khorasan border with Afghanistan". *Journal of Socio-Cultural Studies of Khorasan*, 9(1), 49-72. [In Persian]. <https://doi.org/10.22034/fakh.2015.14606>
- Sadeghi, A. (2013). "Multicultural knowledge and promoting lifestyles in Iran". *Counseling Culture and Psychotherapy*, 4(13), 111-124. [In Persian]. <https://doi.org/10.22054/qccpc.2013.6087>
- Safavi, S. Y.; Alipour, A. & Heydari, J. (2017). "The role of ethnic groups in the cohesion and consolidation of national power". *NAJA Strategic Studies*, 2(4), 109-135. [In Persian]. <https://ensani.ir/fa/article/download/579696>
- Seyedemami, K. (2013). "Cultural diversity and the need to safeguard it. *Journal of culture. communication studies*, 13(20), 169-191. [In Persian]. <https://sid.ir/paper/213455/en>
- Taylor, C. (1994). *The Politics of Recognition*. Multiculturalism: Examining.
- Torabi, Y. & Majidi, Y. A. (2015). "Managing the ethnic gaps in Kordestan of Iran". *Political Strategic Studies*, 3(11), 9-29. [In Persian]. https://qpss.atu.ac.ir/article_970.html?lang=en
- Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. UK: Cambridge University Press.
- Ziadi, K.; Saeidi rezvani, N. & Baghal salehpour, L. (2010). "Measuring the degree of development in East Azerbaijan towns based on human development index (HDI)". *Productivity management (Beyond Management)*, 3(12), 75-95. [In Persian]. <https://sid.ir/paper/181895/en>